

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

REPORT ON SUSPICION OF A SPECIAL SUBJECT IN CRIMINAL PROCEEDINGS. ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE

Макода В.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права

Навчально-науковий інститут права Київського університету імені Тараса Шевченка

У проведеному дослідженні автор піднімає питання, при яких обставинах, які будуть підтверджені належними та допустимими доказами, отриманим з додержанням вимог КПК України, суд може притягнути особу до кримінальної відповідальності за ст. 382 КК України за невиконання судового рішення. При цьому, автор проводить аналіз судової практики національних судів, яка в різний період по-різному, відображає підходи до визначення судом критеріїв, коли саме кримінальне правопорушення (злочин) є закінченим у разі невиконання рішення суду. Поряд з цим, автор зазначає, що дуже часто суб'єкти органу досудового розслідування – слідчі, які проводять досудове розслідування у кримінальних провадженнях, відомості про які внесено до Єдиного реєстру досудового розслідування (надалі – ЄРДР) за ст. 382 КК України у зв'язку з невиконанням слідчими, детективами та прокурорами ухвал слідчих суддів, якими було зобов'язано вищезазначених суб'єктів розглянути клопотання в порядку вимог ст. 220 КПК України роблять висновки, що ухвали слідчих суддів не є предметом злочину, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 382 КК України, що не відповідає вимогам кримінально-процесуального закону.

У статті автор наголошує, що нечітке трактування норми права у статті 382 Кримінального Кодексу України призводить до того, що різні суб'єкти права по-різному трактують зазначену у статті норму права, зокрема зазначаючи, що дана норма не поширюється на винесені ухвали слідчими суддями, які були ними прийняті під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Для виправлення цієї ситуації необхідно внести відповідні зміни (доповнення) до статті 382 Кримінального Кодексу України виклавши частину першу статті 382 Кримінального Кодексу України її у такій редакції: «Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, ухвали слідчого судді, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню – карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років».

Ключові слова: кримінальне провадження, ухвала, обвинувачений, досудове розслідування, суб'єкт, закон, слідчий, суд.

In the conducted research, the author raises the question under which circumstances, which will be confirmed by proper and admissible evidence obtained in compliance with the requirements of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, the court can bring a person to criminal liability under Article 382 of the Criminal Code of Ukraine for non-compliance with a court decision. At the same time, the author conducts analysis of judicial practice of national courts.

In the meantime, the author notes that very often the subjects of the pre-trial investigation body are investigators who conduct pre-trial investigations in criminal proceedings, information about which is entered into the Unified Register of Pre-Trial Investigations (hereinafter referred to as the EDRP) under Article 382 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine due to non-compliance by the investigators, detectives and prosecutors with the rulings of the investigating judges. By the latter rulings, the mentioned subjects had been obliged to consider the petition in accordance with the requirements of Article 220 of the Criminal Code of Ukraine. Very often investigators who conduct pre-trial investigations in the mentioned criminal proceedings conclude that the rulings of the investigating judges are not the subject of a crime for which criminal liability is foreseen in Article 382 of the Criminal Code of Ukraine, which does not meet the requirements of law of criminal procedure.

In the article, the author emphasizes that the unclear interpretation of the rule of law in Article 382 of the Criminal Code of Ukraine leads to the fact that different subjects of law interpret differently the rule of law specified in the article. Noting in particular that this provision does not apply to judgments issued by investigating judges, which they adopted when considering complaints about decisions, actions or omissions of the investigator, investigator or prosecutor, which may be appealed during the pre-trial investigation. To correct this situation, it is necessary to make appropriate changes (additions) to Article 382 of the Criminal Code of Ukraine by setting out part one of Article 382 of the Criminal Code of Ukraine as follows: "Willful non-execution of a sentence, decision, ruling, ruling of an investigating judge, a court decision that has entered into legal force, or obstruction of their execution is punishable by a fine of five hundred to one thousand tax-free minimum incomes of citizens or imprisonment for up to three years".

Key words: criminal proceedings, ruling, accused, pre-trial investigation, subject, law, investigator, court.

Метою статті є дослідження правових висновків вчених та правових позицій, які зазначені у судових рішеннях національних судів у кримінальних провадженнях.

Сьогодні є актуальним питання, яке полягає у тому, чи можливо сьогодні притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 382 Кримінального кодексу України (надалі – ст. 382 КК України) особу за невиконання нею судового рішення у кримінальних провадженнях. Особливо, дискусійним є питання, на думку правоохоронних органів, деяких адвокатів чи є рішення слідчого судді, яким зобов'язано слідчого під час проведення ним досудового розслідування, розглянути клопотання фізичної особи (потерпілого) в порядку вимог ст. 220 КПК України.

Згідно вимог ст. 220 КПК, клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання.

Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання (заяви) виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Також хочу зазначити, що в одній із кримінальних справ, слідчим було винесено постанову про закриття кримінального провадження, відомості про яке було внесено до ЄРДР за ст. 382 КК України – невиконання слідчим Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Києві ухвал слідчого судді під час проведення досудового розслідування, якими було зобов'язано слідчого розглянути клопотання особи у порядку вимог ст. 220 КПК України на підставі пункту 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. При цьому слідчим було зроблено висновок, що «правова природа рішень слідчого судді та суду є абсолютно різною, їх не можна ототожнювати, пред'являти однакові вимоги до них.

Таким чином, ст. 382 КК України встановлено кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку,

рішення, ухвали, постанови суду. При цьому зі змісту КПК України, зокрема ст. 3 цього Кодексу неможливо зробити висновок про тотожність понять суд та слідчий суддя. Тому ухвала слідчого судді не є предметом злочину, передбаченого ст. 382 КК України».

Фактично слідчий зазначив, що слідчий суддя не є судом встановлений законом згідно вимог ст. 30 КПК України і винесені рішення, не є рішенням суду. Що протирічить, зокрема вимогам ст. ст. 532, 533, 534 та ч. 4 ст. 535 КПК України.

Хочу зазначити, що колегія суддів Київського апеляційного суду в ухвалі від 01.09.2022 р (справа № 757/499/21-к, пров. № 11-сс/824/ 2269/ 2022) скасовуючи ухвалу слідчого судді та постанову слідчого про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю складу злочину у діях слідчого Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Києві зазначила, що відповідно до диспозиції ч. 2 ст. 382 КК України, вказаною нормою встановлена кримінальна відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню, якщо ці дії вчинені службовою особою.

Разом з тим, під час досудового розслідування слідчим не було вжито достатніх заходів як для з'ясування суб'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення, з урахуванням того, що наведені слідчим, під час його допиту у якості свідка, обставини, не можуть служити достатніми підставами для висновку про відсутність у нього умислу на невиконання судового рішення протягом більше ніж одного року, виконання якого фактично полягло лише унесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР згідно вимог ч. 1 ст. 214 КПК України, так і для з'ясування статусу суб'єкта цього правопорушення, яке впливає на правову кваліфікацію діяння, з огляду на положення п. 2 примітки до ст. 368 КК України про те, що службовими особами, які займають відповідне становище, у статтях 368..., 382 цього Кодексу, є зокрема прокурори, слідчі і дізнавачі.

Таким чином, висновки слідчого, наведені в постанові від 29.12.2020 р, про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 382 КК України, є не тільки передчасними, а й такими, що не відповідають вимогам ст. 94 КПК України, оскільки не ґрунтуються на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

Зазначена правова позиція колегії суддів апеляційної інстанції у наведеному рішенні підтверджує, що ухвала слідчого судді, якою було зобов'язано слідчого внести відомості, які зазначені у заяві особи до ЄРДР в порядку вимог ст. 214 КПК України є рішенням суду, яке є обов'язковим до його виконання.

Також, слід зазначити, що згідно ч. 5 ст. 532 КПК України ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення.

Згідно ч. 1 ст. 533 КПК України вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України. При цьому, керуючись ч. 4 ст. 535 КПК України органи, особи, які виконують судові рішення, повідомляють суд, який постановив судові рішення, про його виконання у тому числі, це має відношення до ухвал слідчих суддів, якими було зобов'язано відповідних суб'єктів, розглянути клопотання особи в порядку вимог ст. 220 КПК України.

На підставі вищевикладеного приходу до висновку, що ухвали слідчих суддів, які винесені ними під час проведення досудового розслідування є рішеннями суду і уразі їх невиконання у строки, які зазначені у рішенні

суду, може наступати кримінальна відповідальність за ст. 382 КК України.

Згідно з вимогами ст. 91 КПК доказуванню у кримінальному провадженні підлягає, зокрема, подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), а також винуватість обвинуваченої особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Обов'язок доказування зазначених обставин покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, на потерпілого. Положеннями ч. 1 ст. 2 КК України передбачено, що підставою для настання кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Складом кримінального правопорушення визнається сукупність закріплених у законі України про кримінальну відповідальність ознак, за наявності яких реально вчинене суспільно небезпечне діяння визнається кримінальним правопорушенням.

Так, за ч. 1 ст. 382 КК передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню, при цьому ч. 2 цієї норми передбачено відповідальність за вчинення тою самою дією, якщо ті самі дії, вчинені службовою особою.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК, полягає в одному з таких альтернативно зазначених у диспозиції діянь, як: невиконання (ухилення від виконання) вироку, ухвали, постанови, рішення суду або перешкоджання їх виконанню. За цією нормою матеріального права склад злочину є формальним, адже його об'єктивна сторона вичерпується вчиненням одного із зазначених у законі діянь – дії (перешкоджання) чи бездіяльності (невиконання). Саме з цього моменту злочин визнається закінченим. Невиконання судового акту – це бездіяльність, що полягає в незастосуванні заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт.

Однією з форм (способу) невиконання судового рішення є пряма й відкрита відмова від його виконання, тобто висловлене в усній чи письмовій формі небажання його виконати.

Невиконання може мати і завуальований характер, коли зобов'язана особа хоча відкрито і не відмовляється від виконання судового акту, але вживає певних зусиль, які фактично роблять неможливим його виконання. До таких моментів, на мою думку, можна віднести подання слідчим до суду заяву про роз'яснення судового рішення в порядку ст. 380 КПК України, яке фактично він не виконав у строки, які передбачені КПК України. Таким чином, слідчий, як підставу невиконання ним рішення слідчого судді, може зазначити, що він не розумів, як виконувати рішення суду, а тому звернувся до суду з заявою про його роз'яснення.

Частина перша статті 11 КК України декларує, що злочин є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Отже, діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину має бути, по-перше, передбаченим КК України, а, по-друге, бути суспільно небезпечним.

На думку М. І. Панова, суспільна небезпечність злочину – обов'язкова (матеріальна) ознака поняття злочину (ч. 1 ст. 11 КК) – означає, що злочином визнається діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта злочину, яке заподіює істотну шкоду суспільним відносинам (і відповідним соціальним цінностям) охоронюваним кримінальним законом від злочинних посягань, або ж створює реальну загрозу її заподіяння. Суспільна небезпечність є об'єктивною властивістю злочину, органічно притаманна йому і виступає сутнісною його ознакою, як неодмінним і обов'язковим

атрибутом [1, с. 942]. Згідно з ст. 23 КПК суд досліджує докази безпосередньо. Не може бути визнано доказами відомості, що містяться в показаннях, речах та документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених зазначеним Кодексом. Безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону про дослідження ним усіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів. Ця засада кримінального судочинства має значення для повного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити і перевірити їх (кожний доказ як окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами), здійснити їх оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК, і сформулювати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження [2]. Слід зазначити, що у постанові Верховного суду від 14.05.2019 у справі № 319/841/16-к) була зазначена правова позиція, щодо кваліфікації дій (бездіяльності), кримінальна відповідальність за яке передбачено ст. 382 КК України.

Зокрема, Касаційний кримінальний суд звернув увагу на те, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 Кримінального кодексу України, полягає в одному з таких, альтернативно зазначених у диспозиції діянь, як: невиконання (ухилення від виконання) вироку, ухвали, постанови, рішення суду або перешкодження їх виконанню.

Суд зазначив, що за цією нормою матеріального права склад злочину є формальним, адже його об'єктивна сторона вичерпується вчиненням одного із зазначених у законі діянь – дії (перешкодження) чи бездіяльності (невиконання). І саме з цього моменту злочин визнається закінченим. Суд касаційної інстанції роз'яснив, що невиконання судового акту – це бездіяльність, що полягає в незастосуванні заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт.

Однією з форм (способу) невиконання судового рішення є пряма й відкрита відмова від його виконання, тобто висловлене в усній чи письмовій формі небажання його виконати.

ВС зазначив, що невиконання може мати і завуальований характер, коли зобов'язана особа хоча відкрито і не відмовляється від виконання судового акту, але вживає певних зусиль, які фактично роблять неможливим його виконання. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 382 КК України, є триваючим злочином, оскільки особа, будучи зобов'язаною рішенням суду, яке набрало законної сили, вчинити певні дії, умисно утрималася від їх учинення, тобто об'єктивна сторона злочину полягає у формі протиправної бездіяльності, яка тривала протягом певного періоду часу. Так, обов'язковою умовою настання відповідальності за невиконання судового рішення є наявність у цьому рішенні вимоги зобов'язального чи забороняючого характеру. Причому така вимога повинна стосуватися конкретного зобов'язаного суб'єкта, до відома якого своєчасно було доведено відповідний обов'язок за рішенням суду.

Залежно від характеру такої вимоги невиконання судового рішення може проявлятися у бездіяльності зобов'язаної особи щодо здійснення передбачених законом або визначених судом заходів, спрямованих на виконання цього рішення, або ж у вчиненні дій, які прямо заборонені у самому судовому рішенні. Стосовно ж відпо-

відного обов'язкового припису, який міститься у судовому рішенні, то він може вимагати як певної одноразової дії, так і багаторазового виконання чи тривалого у часі утримання від вчинення певних дій.

Для встановлення факту умисного невиконання судового рішення має важливе значення з'ясування питання про наявність реальної можливості його виконати. За ознаками суб'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 382 КК, характеризується наявністю вини у формі прямого умислу.

Слід зазначити, що така правова думка викладена у постанові Верховного суду від 10.12.2019 р. (справа № 701/340/17 провадження № 51-4502км19) та постанові ВС від 26 лютого 2019 року (справа № 554/10478/-15-к, провадження № 51-9155км18).

Невиконання судового акту – це бездіяльність, що полягає в незастосуванні заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт. (Постанова ВС від 3 квітня 2019 року у справі № 734/2614/16, провадження № 51-7617) [3].

Не можна не погодитися з думкою В. І. Тютюгіна, який вважає, що об'єктивна сторона цього злочину – пасивна форма поведінки – бездіяльність, яка полягає в ухиленні від виконання (невиконання) угоди за наявності у суб'єкта обов'язку і реальної можливості її виконати [4, с. 601]. Умисне невиконання судового рішення або перешкодження його виконанню тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 382 КК України [5, с. 24].

Отже, на підставі вищевикладеного прихожу до висновку, що суб'єктивна сторона абсолютно всіх злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні виражається в умисній формі вини.

При цьому, характеристика об'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із невиконанням рішення суду у кримінальному провадженні, дає можливість зробити висновок, що суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням рішень суду в кримінальному провадженні, відносяться до злочинів з формальним складом і не потребує доведення (встановлення) завдання особі матеріальної (моральної) шкоди. Злочин, передбачений ст. 382 КК України (в частині невиконання судового рішення в кримінальному провадженні) вчинюється шляхом бездіяльності відповідного суб'єкта.

Висновок. Нечітке трактування норми права у статті 382 Кримінального Кодексу України призводить до того, що різні суб'єкти права по-різному трактують зазначену у статті норму права, зокрема зазначаючи, що дана норма не поширюється на винесені ухвали слідчими суддями, які були ними прийняті в порядку вимог ст. ст. 303–304 КК України під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Для виправлення цієї ситуації необхідно внести відповідні зміни (доповнення) до статті 382 Кримінального Кодексу України виклавши частину першу статті 382 Кримінального Кодексу України її у такій редакції: «Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, ухвали слідчого судді, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню-карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років».

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика українська юридична енциклопедія: в 20 т./ред. рада: В.Я. Тацій (гол) та ін.; Харків: Право, 2017. Т. 17. 1064 с.
2. Постанова Верховного суду від 28.06.2023 р. (справа № 210/4031/17 провадження № 51-2818 км 22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112002476> (дата звернення: 18.09.2023.)
3. Постанова Верховного суду від 3 квітня 2019 р. (справі № 734/2614/16, провадження № 51-7617) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81013147> (дата звернення: 18.09.2023.)
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація; Харків: Право, 2015. 680 с.
5. В. Шибіко. Доступ потерпілого до правосуддя у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення за КПК України 2012 року. *Юридичні науки*. 2013. № 6. С. 24.